

CSALÁDI KÉP

Szöveg: Zórándi Sára. Fotó: Sipos Dániel

BAJZIK CSABA (54)
KOVÁCSNÉ HARDI ERIKA (47)
BAJZIK BÁLINT (4)
BAJZIK DÁVID (2)

A HELYSZÍN: Egy zalaegerszegi 50 négyzetméteres szociális bérlakás. A bútort az előző lakásból hozták át, de csak egy részét, mert ez kisebb. Van egy viszonylag nagy erkély, dolgozósarok számítógéppel, étkező hűtővel, bábszínházzal, mert annak másutt nem jutott hely. A konyha pici, de minden megvan benne, ami kell. A hálósobában egyelőre négyen alszanak. Még egy kicsit átmeneti az egész, amíg még az üzemvezetői remények megvoltak, nem akartak nagyon befektetni a bérlakásba, gondolták, úgysis hamarosan odaköltöznek a vízpalackozó mellé. Erika: „Éppen arra elég, hogy az ember le tudja tenni a fenekét.”

ASZPIRIN: Erika két sikertelen lombikkísérlet után, 39 évesen esett teherbe, de meghalt a kislány a terhesség nyolcadik hónapjában. Gyászfeldolgozásban a férje miatt már jártas volt Erika, az ő halála után is sokat járt pszichiáterhez: „Sokat dolgoztunk együtt. És azt gondoltam, hogy ha én most ebbe beleszerkelek, akkor nem lesz kisgyerek. El kellett őt temetni, de három évre rá lett a Bali, és két évvel rá a Dávid. Sima egyszerű aszpirinszedés az egésznek a titka.”

IDŐSEBB SZÜLŐK: Erika pedagógus, tanítónő, tanított húsz évig, ért a gyerekekhez. Bálint már végigjárta a bölcsit, most már ovis, és Erika látja a többi szülőt: bár Csabával nem így szerették volna, előnye is van annak, hogy kicsit idősebbek.

JOGSZABÁLYOK: Erika férje, Kovács István, 30 évesen halt meg autóbalesetben, Erika 28 éves volt: „Tulajdonképp akkor kezdtük volna az életet.” Nehezen dolgozta fel, két évig nagyon depressziós volt. Ráadásul a jogszabályok ma Magyarországon olyanok, hogy Erika csak addig kapja halott férje után a nyugdíjat, amíg nem megy újra férjhez. Erika: „Az a szomorú, hogy egy ilyen tragédia után tulajdonképpen anyagi okokból nem tud az ember továbblépni...”

FIATAL ÜDVÖSKE: Erika Csabát egy kolléganője révén ismerte meg, akinek a férje ismerte, tudta, hogy Csaba nagyon gondolkodik a

váláson, Erika pedig egyedül él, hátha bejönnek egymásnak. Csaba novemberben hívta fel, a karácsonyt már együtt töltötték, június 25-én beköltözött, június 28-án kimondták a válást. Csaba: „Jött velem a nagyfiam, akkor volt 17. Az úgy volt, hogy a feleségem gondolt egyet, és úgy érezte, nem elég az, ami van. Egy olyan közegben éltünk, hogy ő volt a fiatal üdvöske, és voltak az öregebb bácsik. Úgy gondolta, hogy amit addig elértünk, az kevés, neki két lépcsőfokkal több kell. Lelépett. Én vasaltam, főztem a gyerekekre, a nejem már azt se tudta, milyen osztályba jár a gyerek, milyen a bizonyítványa, semmit!”

KOCHÉK: Csaba apai nagyanyja volt zsidó. A nappali falán, a kanapé fölött két régi kép. Egyiken a dédszülők: Koch Hermann és Deutsch Mária. Gyermekük közül Koch Sándor, a nagymama bátyja, magyarosított később Kövesre. Visszajött Auschwitzból, és párttitkár lett.

IWIW: Apai nagyapja cipész volt, az ő apja lósofőr, megrúgta egy ló, és meghalt. Ezzel meg is szűnt a rokonok közti kapcsolat. Végül az iwiw internetes kapcsolattartó rendszernek köszönhetően megtalálták egymást Bajzik Filoménával, aki Csaba édesapjának az unokatestvére. Bár Csaba eleinte nagyon örült a megtalált rokonoknak, ez nem tartott sokáig: „Kiderült, hogy annyira jobboldali nézeteket vallanak, hogy akik ennél is jobbra vannak, azok már le is esnek. Szóval nagyon érdekes a család, mert ugye Sándor párttitkár is volt.”

BEÁZOTT: Csaba anyai ágon horvát és magyar. Ott nem ismerte a nagyszüleit, de van róluik fénykép a falon. Anyai nagyanyja nagyon fiatalon halt meg. Olyan nagy volt a szegénység, hogy beázott a ház, beteg lett, nem volt pénz orvosra, és meghalt.

NYUGODTABB: Csaba az apai nagyszülőkkel töltött nagyon sok időt. Egyik nagynénje csak pár évvel idősebb nála: mint egy nővér, úgy gondol rá. A legnagyobb testvérnek, amikor Csaba megszületett, már 7 éves volt a gyermeke, így az unoka idősebb volt, mint a legfiatalabb gyerek. Csaba nagyapja 50 éves volt, amikor legidősebb unokája megszületett. Ez adott nekik erőt, mondta Erikának: „Figyelj, nagy 48 éves volt, amikor szült! Én is elmúltam 50 mire megszületett Bálint.” Csaba úgy érzi, nyugodtabb, mint

amikor Tamás fiát nevelte. Tamás most már 28 éves, az ő fia 2 hónappal idősebb, mint Bálint. Csaba: „Tehát nálam is az unoka idősebb, mint a második fiam!”

VÉRT ÉS VEREJTÉKET: Amikor Csaba szakított Tamás fia anyjával, Pestről jöttek el, addig hármásban ott éltek. Tamásnak komoly lemaradása volt az iskolában, amikor eljöttek. Csaba: „Mondtam neki, ha velem jössz, csak szeretetet, vért és verejtéket tudok biztosítani, de az érettségid meglesz! Velem jött, és szépen dolgozott, járt ‘gyógymatekra’, amit akarsz, meg is lett az érettségije.” Utána határőrnek ment, szerette, büszkén csinálta, de aztán megszűnt a határőrség.

AZ OLAIJIPAR BÖLCSŐJE: Csaba: „Hogy az identitás miként alakul, az nagyon furcsa. Sosem hallottam, hogy édesanyám és édesapám beszélt volna erről egymás között. Az a szó, hogy ‘zsidó’ egyáltalán nem hangzott el.” Csaba apja ‘33-ban született, a második világháború alatt az apjánál maradhatott, aki fel tudta mutatni a keresztlevelet. „Nagymamát úgymond csak a sárvári internálótáborba vitték. Amúgy évekkel később tudtam csak meg, hogy az az idős házaspár, akivel nagymama összejárt, egy nagyon kedves erdélyi nénivel, hogy ő például nyilas volt. Szóval hihetetlen, hogy a történelem mit hoz elő, döbbenet!” Csabában érett a tudatosulás: közvetve amit hallott, amit látott apján, amikor olyan témájú film ment a tévében. Bázakerettyén nőtt fel, „az az olajipar bölcsője, nem az a hely, ahol ilyenekről beszél az ember. Volt ott Horthy-testőrtől kezdve az SS-páncélosig minden, nem beszélünk erről. De gyönyörű gyerekkor volt!”

ÉRDEKLŐDÉS: Erika: „Amikor az ember úgy 15 évesen elkezd filozófiával, történelemmel foglalkozni, elkezd érdeklődni a zsidóság meg a vallás után. Legalábbis most magamra gondolok, és István, a férjem, aki meghalt, ugyanígy volt ezzel.” Erika meg van keresztelve, de nem igazán jártak templomba. Rengeteg zsidó témájú könyvet olvasott, Zalaegerszegen viszont nincs működő zsinagóga. István is eléggé filozófiai beállítottságú volt, sokat beszéltek minderről. Pesten tanult, és aztán ott is talált munkát, elég sűrűn megfordultak a nagy zsinagóga környékén, voltak istentiszteleten is. Erika: „Komolyan készült, a kipát is feltette a fejére. Mivel sajnos

meghalt, nem tudom, mi lett volna ennek a folytatása, de nézegette, érdeklődött, hogyan lehet ebbe a vallásba betérni. Nagyon mélyen érző, gondolkodó ember volt, rengeteget olvasott, az auschwitzzi dolgokról is. Úgy tudom, hogy az ő családjában sem volt senki ilyen kötődésű ember, és ennek ellenére nagyon komolyan foglalkozott mindezzel. Szoktam mondani, hogy ma már biztos valami rabbi lenne. Ő egy nagyon intelligens, nagyon okos, nagyon művelt ember volt. A zsidóságra ugye jellemző a tanulás, a képzés, a tudás, és az neki nagyon tetszett.”

BÉKE SHALOM BARÁTI TÁRSASÁG: Erika Istvánnal élt Pesten is, az Alföldön is, 1992-ben hazaköltöztek Zalaegerszegre. Körülbelül ugyanakkor alakult egy baráti társaság: a Béke Shalom Baráti Társaság. A zsinagógában tartottak rendezvényeket. „Megemlékezések voltak a zsinagógában, Izraelből jöttek vendégek, énekar volt, szenzációs!” Minden alkalommal 50-100 fő között volt az érdeklődők száma. Amikor István meghalt, Erika évekig nem járt, csak akkor kezdte újra, amikor összekerült Csabával. Csaba: „Kiderült, hogy Erika többet tudott, mint én!” Erika: „Hát István komolyan készült!” Erika noszogatta Csabát, hogy menjenek, tulajdonképpen mindig is tudta, hogy Csaba zsidó háttérrel rendelkezik. Csaba: „Az elején beszélünk is róla.” Erika: „Igen, meg ugye én nagyon sokat olvastam róla, tudtam, hogy ez anyai ágon folytatódik, ugye az elég komoly.”

ISKOLAÖSSZEVONÁS: Erika menne vissza tanítani a régi helyére, de az iskolaösszevonások miatt az iskolája beleolvadt egy nagyobb iskolába: háromból lett egy. „Az igazgató és társasága azért nem annyira szimpatikus munkássága következtében nincs meg a kellő gyermekszám. A gyerekeket elviszik a belvárosba, van ennél sokkal szimpatikusabb iskola... zenei tagozat... angol kéttannyelvű... meg egyébként is egészen mát légkörű... Mindenhol pont annyi tanítónő van, ahány osztály összejön.” A jelenlegi felállásban néhány tanító hamarabb megy nyugdíjba, és vagy 7 teljes állás lesz, vagy 15 részállás, valami talán Erikának is jut. Abban reménykedik, hogy lesz majd nyugdíjazás más iskolákban. Vidéken, Zalaegerszegtől 19 kilométerre egy kis községi iskolában van egy meghirdetett állás, most arra adja be a pályázatát. Erika: „Csak részmunkaidő, de a harmadik évben segítene rajtam, hiszen még jár most a GYED, hatvanszázalékos állás.

De nincs autónk, 7:05-kor megy a busz, háromkor tudnék visszajönni. Kemény!” Erikának elég sok volt tanítványa van a városban, próbálnak segíteni állást találni, de még nem szóltak. Ha össze is jönne egy teljes állás, akkor sem kapna kézhez többet 100.000 forintnál, ami egy négyfős családra azért nem túl sok, de a GYED-hez képest jó. Erika: „Hát, most majdnem mindenhol ez van. Vagy az anyuka nem tud visszamenni dolgozni, vagy az apukának nincsen munkája, vagy egyiknek sem.”

EGY LÁNY MIATT: Csaba, amikor leköltözött Zalaegerszegre, egy banknak dolgozott, aztán egy másiknak, vállalkozóként. Amúgy vegyésznek tanult. Még évekkel ezelőtt, még mielőtt Budapestre költözött volna, Zalaegerszegen egy vadonatúj bitumengyártó üzemnek a beüzemeltetésében is részt vett. Amikor elment a cégtől, két hónappal volt a műszaki vezetői kinevezése előtt, havi 7000 forintot keresett, nagy pénz volt az akkor. Többet keresett, mint az apja, anyja együtt. Egy lány miatt költözött Pestre 1982-ben. Csaba: „Ott az volt, hogy ha valaki megszólalt a rádióban, az apuka, aki tudományos diplomával rendelkezett, keményen zsidózott – ez nekem baromira nem tetszett. Akkor gondoltam azt, hogy, ‘Hát, nekem nem biztos, hogy itt kell lennem...’”

TERMELÉSI ÉRTEKEZLET: Csaba szülei nem volt kommunisták, még a termelési értekezleten sem vettek részt. Apja az olajipari vállalatnál volt tisztviselő, leltározott, nyilvántartott. Sportállásból ment oda: a zalaegerszegi Dózsában focizott. Csaba: „Úgy alakult az élete, amit sokáig nem is tudtam, hogy ‘56-ban- ‘57-ben három hónapig börtönben volt, ‘57-ben helyezték szabadlábra. Ezt az öcsém tudta meg, megtalálta erről az okmányokat, apám soha nem beszélt erről. Azt tudtuk, hogy segített a húgának és annak a férjének, szóval a sógorának a börtönből való kihozatalában. Kimentek Ausztriába, és amikor hazajöttek 1957-ben, amikor már terhes volt a nagynéném, rögtön le is csukták annak a férjét. Apám segített kihozni, nagyon megverték. Ezt is onnan tudom, hogy amikor 14 éves voltam jelentkeztem volna KISZ tagnak, de nem vettek föl, utána úgy voltam vele, hogy akkor én se akarok. Az öcsémet többszöri jó felvételi eredménynek ellenére többször nem vették fel tanárképzőre. Nem tudtuk, hogy miért. Már később, amikor lazultak a dolgok, akkor már föl-

vették. Most már van három diplomája, publikál.”

HM3: Csaba Pesten a Honvédelmi Minisztériumhoz került, onnan szerelt le. „A volt főnököm visszasegített a HM3-ba, az ott van az 56-os vilamos útvonalán, ott működött a Magyar Néphadsereg Építési Tervezőintézete. Hentzi generális síremléke is ott található, meg anno egy szétszedett Kossuth szobornak a darabjai – nagyon szép hely.” Öt évet volt ott. „Talajkutatásban dolgoztam, fregoli ember voltam, mert ha kellett, akkor jártam ki talajmintákat is venni, de amúgy laborban voltam, és azokat preparáltam. Egyébként még ma is látni egy nem titkos munkámat, a budapesti Honvéd pálya eredményjelző talajmechanikáját, még áll! Mert voltak titkos munkák is, ami még most is titkosnak minősül.” Később akkori feleségével egy vállalkozásba kezdtek: speciális és egyedi ruha, népi és iparművészeti tárgyak, saját üzletük volt Szentendrén. Tom Lantos is rendszeresen visszatérő vendégük volt. Csaba: „Akkoriban nem okozott gondot, ha az ember hetente párszor beült egy étterembe, nem okozott gondot, hogy egy pihenőnapon, ha véletlenül összejött, kimenjünk Ausztriába. Volt, hogy elmentünk gyűjteni: nézni ötleteket, így lett az, hogy amikor volt a Száz Jászol pályázat, olyan versenydarabot csináltak, ami serleges dupladíjat nyert a Vatikánban. De utólag azért látom, hogy nagyon sok minden hiányzott. Azért hagytam el a szakítás után Pestet, mert még levegőt sem kaptam a nejem mellett, és új életet akartam kezdeni. Megcsömörlöttem az egészszól.”

MÁSOK SZEKERÉT: Csaba: „Ez volt az egyik életem, aztán elkezdődött egy másik, itt Egerszegen, ahol valahogy nem sikerült...” Erika: „semmi...” Csaba: „Semmi... Nagyon rossz megélni...” Erika: „Éle is van a semminek...” Csaba: „Szó szerint... Ami volt, az is elment.” Erika: „Elég súlyos veszteség...” Csaba: „Itt azért elment egy normális, szép lakás. Erikának volt. Ami nekem maradt, hát az utolsó egy-két év, az is elment. Valamit úgymond itt is sikerült előteremteni, csak nem igazán jöttek össze a dolgok nekem. Vállalkozónak nem kedvezett ez a légkör, nem kaptam meg a pénzeimet. Volt itt rendezvényszervezéstől kezdve mindenem.” Erika: „Az a probléma, hogy Csaba mindig mások szekerét akarja tolni. Hogyha van valakinek ötlete, pénze, akkor ő valahogy belekeveredik

mindig ilyen projektekbe, és ezekből a projektekből, ha veszek egy huszas egységet, kilenc és fél úgy jött ki, hogy nem lett belőle semmi. De közben ráment az idő, telefonok, pénzek, és akkor majd ez lesz, az lesz, ilyen pozíciód lesz, azt fogod csinálni, és akkor hónapok múltával itt tartunk.” Csaba: „Most utoljára például, volt ez az ásványvízügy. Ez európai szinten is nagyon komoly vízforrás. Olyan befektetőket sikerült szereznem, akiknek nem is tudom mi a céljuk...” Erika: „Nincs termelés, nem adnak el vizet...” Csaba: „Én már kezdem azt hinni, hogy teljesen másról szól a történet. Sajnos ez is belekerült nagyon sok pénzembe. Úgy volt, hogy üzemvezető leszek.” Erika: „És most nemhogy üzemvezető, még dolgozó sem lett...” Csaba: „Már 160-al hitteget a tulajdonos – hogy legalább azt a pénzemet, amit ledolgoztam, legalább azt majd megkapom valamikor, ha... De ez már olyan, hogy én igazándiból ebbe már nem is hiszek. Most találtam egy állatorvost, akivel dolgozhatnék, de már azon gondolkodtam év elején, hogy talán el kéne hagyni az országot.”

BONBON: Erika: „Nem tudjuk megcsinálni. Mindegy, hogy Ausztriába, Angliába, mindenhol kell a nyelvtudás, hogy elinduljon az ember, és azért harminc év körül érdemes ezt. Nyelvtudásunk nincsen, legyünk őszinték, se német, se angol. Nincs olyan szakmánk, ami nagyon kellene bárhová. Akkor vannak olyan munkák, hogy összeszerelni, csomagolni, bármi, ötven év fölött Csabának: nincs! Visszahívta a hölgy, és azt mondta, nincs: sem Ausztriában, sem Angliában! Akkor Csaba beindult Kanadára, hogy ott majd az olajos cégekhez, de hát én mondtam neki, hogy egyrészt nem beszél angolul, ami talán ott még nem is lett volna olyan érdekes, de ugye Kanadába nem olyan egyszerű intézni munkavállalási meg letelepedési engedélyt.” Csaba: „Most be is szigorítottak.” Erika: „Úgyhogy ezek derültek ki év elején. Anyagilag most rettenetesen nehéz helyzetben találjuk magunkat. Én még ilyenben életem során nem voltam. Néha úgy érzem, hogy sokkal reálisabban látom a dolgokat. Én, ha valaki azt mondja nekem augusztusban, hogy majd szeptemberben hívjál, szeptemberben azt mondja, hogy majd január egytől, akkor én már azt mondom, hogy ez komolytalan. Amit én itt végighallgatok a telefonjaiban... Én azért szoktam mondani, hogy azért a tíz év során, ha kicsit kitartóbban keresett volna, ismerősök révén, munkaközvetítőn keresz-

tül, azért sikerült volna találni... Ezt most nem úgy kell nézni, hogy fél éve keres munkát, és nincs egy állandó munka, hanem tulajdonképpen tíz éve van ez az egyszer-van-valami-ez-szer-nincs. Mindig nagy tervek, aztán semmi. Megint beleadja a tudását, meg mindent, és akkor semmi. Én azért vissza fogom küzdeni valahogy magam a tanításba, például óvónői hely lenne, de szakközépiskolai végzettségem van, az nem jó. Sopronba két kisgyerekekkel nem tudok eljáráni. Most épp vannak átképzések, például ilyen, hogy ápoló, ilyet nem tudnék csinálni, pedig kórházban elég nagy hiány van. Volt egy csokibonbon-tanfolyam, például azt is lehetne csinálni, de hát itthon, háznál nem lehet, kellene hozzá egy kis műhely, meg ÁNTSZ-engedély”

VEKERDY: Erika egyetért Vekerdy Tamás gyerekpszichológussal, aki azt írta, hogy egy óvodáskorú gyereket nem érdemes kérdezni délután arról, hogy milyen volt az óvoda, nem arra van szüksége: az anyukájával akar lenni. Erika: „És tényleg, nem is kérdezem. Amikor aztán játszunk, vagy hempergünk, akkor előjönnek a történetek.”

AJÁNLAT: Erika: „Istvánnal volt nekünk egy lakásunk, én nem akartam egyedül ott maradni, eladtam. Volt persze tartozás rajta, azt kifizettem, ami maradt, azon vettem egy 41 négyzetméterest. Ott laktam egyedül, aztán jött Csaba Tamás fiával és kicsinek bizonyult. Akkor viszonylag jó volt a pedagógusfizetés, meg Csabának is pont akkor volt valami, ami folyamatosnak tűnt, lett egy egy-plusz-kettes. Na most, ott már felújításra csak félig jutott. Még vettem fel hozzá kölcsönt, szerintem ez már meggondolatlan lépés volt. Akkor már Tamás Pesten volt. Aztán Csabának már nagyon nem jöttek össze a projektek, a svájci frankos hitelt az én egyedüli fizetésemből meg nem tudtuk fizetni, és kénytelenek voltunk eladni a lakást. Annyi pénz maradt, hogy bérlakásra befizessünk.” Zalaegerszegen úgy adják bérbe a szociális bérlakásokat, hogy felajánlanak néhányat, és a potenciális bérlők tesznek ajánlatot, hogy hány évre előre fizetik ki a kedvezményes lakbért. Minél hosszabb időre vállalja be a reménykedő bérlő, annál nagyobb esélye van, hogy megkapja. Erika: „Ez még egy viszonylag tűrhető lakás, ennél százszor rosszabbak voltak.” Ilyen módon biztosítja a helyi önkormányzat, hogy legyen miből gazdálkodnia. A bérleti díj 16 000 forint havonta,

ennek a 36-szorosát fizették be egybe pár éve. Ennek ellenére rengeteg pályázó volt, egy lakásra legalább tíz. Jövő áprilisban jár le a három év, utána már havonta kell fizetni a 16 000 forintot. A jelenlegi helyzetben egy fillért sem tudnak félretenni, Erika nem igazán akar még a jövő áprilusra gondolni.

HATÁRŐR: Erika és Tamás viszonya nem volt mindig felhőtlen. Erika: „Azt senki sem magyarázza meg neki, hogy nem miattam szakítottak a szülei, holott semmi közöm nem volt hozzá.” De túléltek, mert Tamás is jól kommunikál, barátságos, Erika pedig nyugodt ember. Nem élt velük sokáig, érettségi után elment Körmendre határőrnek tanulni. Ott kollégiumban lakott, hétvégekre jött haza, néha beugrott hét közben is, de amikor lett komoly barátja, már inkább oda ment többet, a későbbi feleségéhez.

ERKÉLYRE: Erika: „Nagyon nem szerettem egyedül lenni.” Csaba: „Én sem!” Erika: „Csabával az anyagiakat leszámítva nagyon jól megvoltunk.” Csaba: „Amikor még nem voltak a gyerekek, nagyon sokat jártunk kirándulni.” Erika: „Nagyon sok ilyen élményünk van.” Csaba: „Elmentünk a baba halála után Dubrovnikba, életem egyik nagy vágya volt, hogy oda. Nem volt betervezve, váratlanul jött, hogy átmentünk Korcsmára. Ebédszünet volt, és beengedtek minket az egyik egyházi múzeumba, csak kettőnk. Volt ott egy nyírfa, és a hölgy, aki beengedett minket, azt mondta, kívánjunk valamit. Valahogy megértettük, mit mondott, bár nem tudunk horvátul. Megfogtuk, és kívántunk...” Erika: „De a mostani életünk megterhelő. Haragszom is a Csabára sokszor, mert én azt mondom, valami minimálbéres valamire legalább... De nem szeretnék egyedül maradni. Látom a gyerekeknél, hogy mennyire fontos, hogy apa is legyen. Egyébként akkor sem lennék előbbre, ha Csabát kitenném az erkélyre.”

HITTAN: Erika családja nem tudja igazán hova tenni a zsidóság utáni erős érdeklődését. Van belőle gondok, mert sem Bálint, sem Dávid nincs megkeresztelve. Erika: „Kérdezték, mikor lesz keresztelő? Mondtam, nem lesz. Se keresztanya, se keresztelő, semmi. Anyu nem is értette, mondta, hogy akkor biztos a Csaba beszélt rá, de mondom, nem beszélt rá a Csaba, mert én annál hamarabb vonzódtam a zsidó vallás felé, mint ahogy a Csabát megismertem. Anyu ezt

nem igazán akarja elhinni és elfogadni. Mondogatták, hogy majd az iskolába kell... Nem tudom. Ugye az új törvény szerint kötelező lesz erkölcsstanra vagy hittanra járni. Jönnek mindig a hitoktatók, megkérdezik, ki szeretne hittanra járni, aki akar, akar, aki nem, nem. Van olyan kisgyerek is, aki azt mondja, kíváncsi. Zalaegerszezen zsidó hitélet abszolút nincs, de valami más vallású kisgyerek is el akart menni, és akkor ment. Úgyhogy úgy vagyok vele, hogyha majd érdekli őket, akkor elmennek, ha meg nem, akkor meg nem. Akkor majd elmennek a Csabával zsinagógába.”

MINDENNAPOK: Erika Dáviddal nagyon korán kel: „Ő még szopikázik, úgyhogy már fél hatkor ébren vagyunk. Bálintot nagy nehezen elkészítjük, elmegyünk oviba.” Utána Erika főz, süt, játszik Dáviddal, Csaba addig intézi az ügyeit. Erika: „Sajnos nem sok sikerrel próbál a pénz után járkalni, lehetőséget keresni.” Elhozzák Dáviddal Bálintot, amikor jó idő van, elmennek Erika anyukájához. Ő kertés házban lakik, ott jókat lehet játszani.

KRISTÁLYEMBER: Bálint nagyon féltékeny volt Dávidra, már látszik, hogy két teljesen más alkat. Bálint óvónője osztálytársa volt Erika férjének, azt mondta, mintha az ő lelki leszármazottja lenne. Erika: „Visszahúzódo, félénk, gátlásos a Bálint, viszont rendkívül aprólékos, szeret rajzolni, imádja a könyveket, imád olvasni: elvonul, lapozgat. Szereti a természetet, énekelget. Dávid sokkal vagányabb, bátrabb, mozgékonyabb, egyszerűen bátor. Bálint az új helyzetekben nagyon óvatos – kristályember, mondta az óvónő.”

MAI MAGYAR HELYZET: Erika: „Van kiút, még ebből a helyzetből is, de ahhoz két állás kell, egy nekem, egy Csabának, akár egy minimálbéres, meg egy tanítói nekem, mert még mindig van kölcsönöm, amit fizetünk. Ha megvan ez a két munkahely, akkor olyan három év múlva el lehet kezdeni kilábalni ebből a helyzetből, és félretenni. Nagyon szeretem a zenét, zeneibe is jártam, zongoráztam, és szeretném, hogy mind a kettő zeneibe járjon. Bálint nagyon szeret rajzolni, és különleges kis autókat készít. Ha nekünk nem is lett a nagyterőről terveinkből semmi, legalább akkor nekik majd szeretnék biztosítani olyan szemléletmódot, iskolát – és Európát, nem Magyarországot. Mi már itt ma-

radunk: a szüleim most lettek hetvenévesek, szerintem lassan szükségük lesz rám. Eddig nagyon sokat segítettek, a húgomnak is. Egyébként meg nekünk most van kisgyerekekünk. Számolgattuk hatszázszor is, hogyan menjünk ki Angliába: ketten kell keresni, hogy tudjál félretenni és bérelni, viszont a gyereked nincs megoldva. Ha harmincéves vagy, gyerek nélkül, az más. Azt is el tudnám képzelni, hogy Csaba kimegy egyedül, kicsit helyrerázódna, találna valamit, és mi kimennénk utána. De ugye semmi nem az, mint amilyennek látszik: mindig van egy ígéret, és akkor kisül, hogy nem...” Csaba: „Tehát, hogy a fekete, az végül nem is fekete, hanem több benne a szürke meg a fehér, mint a fekete...” Erika: „Tehát nem annyi lett volna a bér, mint amennyit először megbeszéltek, segítettek volna a letelepedésben, most kisült, hogy nem segítenek, és nem is érdekli a munkaadót. Most Kanadáról beszélek. Szóval a gyerekeknek biztosítanánk a zenét, a sportot és a nyelveket. Az egyik lehetne

séf, úgy járhatná a világot. Nem biztos, hogy kell főiskola és egyetem, sőt.”

ELÉGEDETTSÉGI INDEX: Csaba: „Hármas. Végül is semmi sem úgy sikerült, ahogy elterveztem. És olyan gyorsan elment az idő, hogy ezen nem is nagyon lehet korrigálni. A gyerekek adják a pluszt, de ami most van...” Erika: „Hát, én jobbat adnék magamnak. Az anyagi dolgok nem tudom, mennyit nyomnak a latba, ahhoz képest, hogy mik történtek velem. Azt gondolom, hogy jól megoldottam: ebből sokkal rosszabbul is ki keveredhettem volna. Én azt gondolom, hogy talpra álltam, és nem egyszer, kétszer. Anyagilag nem volt jó részem, de mindennap úgy kelek, hogy teljesen más az életem, hogy van családom. Ha ezt veszem, akkor maximálisan tízet: élnek a szüleim, szeretnek bennünket, rengeteg ötletem van, kreatív vagyok szerintem. Ha ez az anyagi kilátástalanság nem lenne, tízest adnék. De emiatt sokszor nem alszom, úgyhogy ötöst.”

